

Nederlandse samenvatting

Kartica van der Zon & Daisy Smeets

Samenvatting

Introductie en aanleiding

Wanneer stellen niet op natuurlijke wijze een kind kunnen krijgen, bijvoorbeeld door onvruchtbaarheid of omdat het een koppel van twee mannen betreft, kan draagmoederschap overwogen worden. Dit houdt in dat het koppel met een kinderwens (de wensouders) een andere vrouw kan vragen om het kind voor hen te dragen (om dus als draagmoeder op te treden). Ook alleenstaanden kunnen er om verschillende redenen voor kiezen om hun kinderwens te vervullen met behulp van een draagmoeder.¹

Hoewel draagmoederschap onder bepaalde omstandigheden mogelijk is in Nederland, is er op dit moment geen wettelijke regeling die draagmoedersconstructies reguleert. De overdracht van juridisch ouderschap en gezag van draagmoeder naar wensouders is een ingewikkeld en langdurig proces. In buitenlandse trajecten is de juridische route die gevolgd moet worden bovendien mede afhankelijk van de wet- en regelgeving in het land waar het kind wordt geboren. In 2016 adviseerde de Staatscommissie Herijking ouderschap de regering om te komen tot een wettelijke regeling voor de verschillende draagmoedersconstructies. Die aanbeveling is in 2019 door het kabinet overgenomen en in 2020 werd een conceptwetsvoorstel in consultatie gebracht, dat op 4 juli 2023 is ingediend bij de Tweede Kamer. In het advies bij dit wetsvoorstel concludeert de Raad van State onder meer dat betrouwbare gegevens over de aard en omvang van draagmoedersconstructies in Nederland ontbreken, waardoor het onduidelijk blijft welke juridische en maatschappelijke problemen zich precies manifesteren in de praktijk. Inzicht hierin is noodzakelijk om de verschillende afwegingen die moeten worden gemaakt bij het vaststellen van een wettelijke regeling goed te kunnen maken.

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te verkrijgen in de *prevalentie* van draagmoederschap in Nederland in de periode van 2017 tot en met 2022 en de *kenmerken* van deze draagmoederschapstrajecten. De centrale vraagstelling van dit onderzoek is tweeledig²:

1. *Prevalentie van draagmoederschapstrajecten*

Wat is de prevalentie van draagmoederschap in Nederland in de periode 2017-2022? Hierbij wordt ook gekeken naar verschillende soorten trajecten en routes om juridisch ouderschap en gezag te regelen.

2. *Praktijk van draagmoederschapstrajecten en ervaringen van betrokkenen*

Hoe zien draagmoederschapstrajecten eruit in de huidige situatie? Hierbij zal zowel worden gekeken naar de feitelijke vormgeving van trajecten en knelpunten daarbij, als naar de ervaringen van betrokkenen bij het traject.

Methoden

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is een dossieronderzoek en een praktijkonderzoek uitgevoerd. Het dossieronderzoek had als doel de prevalentie van draagmoederschap in Nederland te onderzoeken. Het praktijkonderzoek was primair gericht op het verloop, de kenmerken, en de evaluatie

¹ Voor de leesbaarheid van dit stuk zal in het vervolg worden gesproken van wensouders, daarmee wordt tevens de alleenstaande wensouder bedoeld.

² Alle afzonderlijke deelvragen zijn terug te vinden in Hoofdstuk 1 (Inleiding).

van de draagmoederschapstrajecten. In dit deel is echter ook met betrokkenen gesproken over de prevalentie van draagmoederschap om de resultaten van het dossieronderzoek te helpen duiden.

Dossieronderzoek

Voor het dossieronderzoek zijn alle draagmoederschapsdossiers bij de Raad voor de Kinderbescherming over de jaren 2017 tot en met 2022 ingezien. De zaken zijn aangeleverd door de Raad zelf. In totaal ging het om 254 dossiers, waarvan 129 unieke zaken. Via een codeerschema zijn kenmerken van trajecten gecodeerd (o.a. binnenlands/buitenlands traject, hoog- of laagtechnologisch traject). Tevens is het gevolgde juridische traject geanalyseerd.

Gedurende het onderzoek bleek dat het dossieronderzoek bij de Raad beperkt zicht gaf op de prevalentie van draagmoederschap in Nederland. Om die reden is ook gekeken naar de beschikkingen over draagmoederschap in het systeem van de Rechtspraak (Porta Iuris). Voor de periode 2017 - 2022 waren er 108 unieke zaken waarin het woord 'draagmoeder' voorkwam. Deze informatie is alleen gebruikt om beter zicht te krijgen op de prevalentie; juridische routes zijn niet apart gecodeerd. Wel is gekeken naar het land waarin het kind is geboren.

Praktijkonderzoek

In het praktijkonderzoek zijn ervaringen en meningen verzameld van ervaringsdeskundigen (wensouders, draagmoeders en enkele kinderen) en professionals (deskundigen die beroepsmatig te maken hebben met draagmoederschapstrajecten). Wensouders en draagmoeders hebben eerst een vragenlijst ingevuld (N=32 draagmoeders en 35 wensouders), waarna enkele van hen aanvullende informatie gaven via een interview (N=7). Ook spraken we met enkele kinderen die geboren zijn via een draagmoederschapstraject (N=3). Professionals (N=19) hebben geen vragenlijst ingevuld maar zijn direct voor een interview uitgenodigd.

In de vragenlijst zijn naast gesloten ook veel open vragen opgenomen. Deze zijn net als de interviews op thematische wijze geanalyseerd en verwerkt in het rapport.

Resultaten

Prevalentie van draagmoederschap

Over de periode 2017 – 2022 zijn 129 individuele zaken over draagmoederschap bekend bij de Raad voor de Kinderbescherming. Bij de rechtbanken zijn er in diezelfde periode in totaal 108 eindbeschikkingen omtrent de overdracht van juridisch ouderschap gevonden. Deze zaken bleken deels te overlappen, maar er zijn ook zaken die alleen bij de Raad of de rechtbanken bekend zijn. In totaal waren er 165 unieke zaken bekend bij één of beide instanties waarin een kind tussen 2017 en 2022 geboren is. Hierbij ging het om iets meer buitenlandse (N=94, 57%) dan binnenlandse trajecten (N=71, 43%). Voor beide soorten trajecten is de prevalentie de afgelopen jaren toegenomen.

De gevonden prevalentie van 165 zaken over de periode 2017-2022 is naar alle waarschijnlijkheid een onderschatting van het werkelijke aantal draagmoederschapszaken. In dit onderzoek is alleen gekeken naar het aantal 'succesvolle' trajecten, ofwel het aantal trajecten waaruit een kind is geboren. Het is echter aannemelijk dat er nog meer stellen aan de start van het traject staan of nog zoekende zijn naar een draagmoeder. Wanneer deze trajecten ook meegerekend worden, zal de prevalentie hoger uitvallen dan de cijfers gevonden in dit onderzoek. Dat kan ook een reden zijn waarom veel professionals in dit onderzoek een hogere schatting gaven voor draagmoederschap in Nederland. Zij

spreken immers ook met betrokkenen in het voortraject, en soms kan een traject jaren duren waardoor eenzelfde zaak meerdere jaren wordt meegeteld in de schatting.

Een andere reden waarom de gevonden prevalentiecijfers een onderschatting kunnen zijn van het werkelijke aantal draagmoederschapszaken, is dat er zaken zijn die niet langs de Raad voor de kindbescherming of de rechtbanken komen. Op basis van de cijfers van 2017-2019 is het aannemelijk dat er voor een aantal trajecten waarbij de Raad niet betrokken was, nog een eindbeschikking volgt na 2022. Zowel professionals als wensouders hebben redenen genoemd om de Raad te willen mijden, bijvoorbeeld vanwege de angst dat de Raad zal oordelen dat adoptie niet in het belang van het kind is, terwijl het kind al geboren is. Er zijn ook wensouders die nog een kinderwens hebben en wachten met de adoptieprocedure totdat het gezin compleet is. Daarnaast is het aannemelijk dat een deel van de trajecten zich buiten het zicht van de instanties afspeelt, bijvoorbeeld wanneer er een valse geboorteaangifte gedaan wordt en niet wordt verteld dat het kind geboren is via een draagmoederschapstraject.

Juridische routes

Uit het dossieronderzoek blijkt dat er veel verschillende juridische routes gevolgd kunnen worden om de ouderlijke rechten over te dragen aan de wensouders, maar dat het afhangt van verschillende omstandigheden welke route mogelijk en geschikt is. Professionals noemen als knelpunt dat er nu geen wettelijke regeling is.

Het regelen van juridisch ouderschap wordt door wensouders en draagmoeders als ingewikkeld ervaren, en dit wordt dan ook massaal als verbeterpunt genoemd. Zij noemen dat het lang duurt voordat juridisch ouderschap en gezag zijn overgedragen aan de wensouders. Dat komt in de eerste plaats door het gebrek aan een wettelijke regeling. Ook zijn er wachttijden bij zowel de Raad voor de Kinderbescherming als bij de Rechtspraak. Daarnaast is gesproken over de verzorgingstermijn van 1 jaar die de Raad voor de Kinderbescherming hanteert bij adoptieprocedures. Hoewel in de jurisprudentie veelal voorbij wordt gegaan aan die termijn stelt de Raad zich op het standpunt dat de termijn nog wel aangehouden moet worden omdat zij de rechter moeten adviseren over de vraag of adoptie in het belang van het kind wenselijk is. Dat is een belangrijke beslissing die volgens hen het best kan worden beoordeeld vanuit een relatief stabiele situatie. Daar is vlak na de geboorte nog geen sprake van. Zowel professionals als wensouders zijn kritisch over de lange periode tussen de geboorte van het kind en het overdragen van het juridisch ouderschap. Het zorgt voor een periode waarin de draagmoeder nog juridisch ouder is en gezag uitoefent terwijl het kind al bij de wensouders woont, wat diverse praktische problemen oplevert (o.a. draagmoeder om toestemming vragen voor de aanvraag van een paspoort of om op vakantie te kunnen, problemen bij het regelen van kinderbijslag, zorgverlof, zorgverzekering, etc.). Wensouders voelen zich hierdoor bovendien niet erkend als ouder en afhankelijk van de draagmoeder. Draagmoeders (en wensouders namens hen) hadden moeite met de gezagsbeëindigende maatregel als procedure om het gezag bij haar weg te halen. Via deze procedure wordt namelijk bepaald dat een draagmoeder het gezag niet mag uitoefenen over het kind omdat ze niet in staat is de verantwoordelijkheid voor de verzorging en opvoeding op zich te nemen. Dit wordt als niet passend en zelfs kwetsend ervaren.

Ook en met name in de buitenlandse zaken wordt een veelheid aan juridische routes gevolgd, en in vergelijkbare gevallen wordt niet altijd dezelfde juridische beslissing worden genomen. Uit de gesprekken met professionals is gebleken dat hier in de praktijk veel discussie over is. Zo zijn er grote verschillen tussen rechtbanken en gemeentes over de prenatale erkenning van een kind uit het buitenland (in de ene gemeente mag dit wel, in de andere gemeente niet), en ook wordt verschillend gedacht over de vraag of DNA-onderzoek moet worden overlegd.

Verloop van trajecten

Draagmoederschap komt in Nederland voor onder heterostellen, duo-wensvaders en een enkele keer ook alleenstaande wensouders. Stellen die deelnamen aan dit onderzoek hadden hun kinderwens destijds ook kunnen invullen via adoptie of pleegzorg, maar deze opties vielen met name af vanwege de sterke wens voor een biologisch eigen kind. Daarnaast speelden ook andere factoren een rol zoals wachtlijsten en strenge criteria bij adoptie, en het verhoogd risico op gedrags- en hechtingsproblemen bij deze groep kinderen. De groep wensouders die koos voor een traject in de VS noemde als motief vooral het gebrek aan wet- regelgeving in Nederland. Het motief van Nederlandse draagmoeders om het traject aan te gaan was vooral altruïstisch; zij hadden vaak al langer de intrinsieke wens om een kind te dragen voor een ander, en wilde een ander stel helpen hun kinderwens in vervulling te brengen. Financiële redenen werden door Nederlandse draagmoeders niet genoemd; wel gaven zij aan dat ze een vergoeding ontvingen van de wensouders (financieel dan wel in natura).

Het vinden van een draagmoeder is volgens betrokkenen niet makkelijk, onder andere omdat het niet toegestaan is om openlijk kenbaar te maken dat je een draagmoeder zoekt of zou willen zijn. Sommige wensouders kiezen voor een draagmoeder in de eigen kring, maar dat is niet altijd een optie. Betrokkenen die elkaar niet kenden vóór het traject gaven vooral aan dat ze elkaar via online discussiefora hadden gevonden. Bij trajecten in de VS vonden wensouders een draagmoeder via het bemiddelingsbureau dat hen aan elkaar koppelde.

Wanneer betrokkenen besluiten het traject met elkaar aan te gaan, stellen zij doorgaans een overeenkomst op. Dit betreft een uitgebreid contract met onderwerpen die relevant zijn in allerlei fases van het traject, zoals de leefstijl en keuzes van de draagmoeder tijdens de zwangerschap, contact tussen betrokkenen, en (onkosten)vergoeding. Daarbij is gebleken dat de buitenlandse trajecten behoorlijk veel geld kunnen kosten, mede ook door commerciële aspecten waaronder gebruik van bemiddelingsbureaus en betaling aan draagmoeders. In het contract staan verder afspraken over hypothetische scenario's: wat bijvoorbeeld te doen als het kind een genetische afwijking zal hebben? In het huidige onderzoek is gebleken dat betrokkenen hier wel eens meningsverschillen over hebben, maar dat ze hier via goed overleg samen uitkomen. Zo niet, dan zullen zij het traject ook niet aangaan samen. Volgens de professionals zijn er de afgelopen jaren geen grote conflicten hierover geweest in Nederland. De Raad voor de Kinderbescherming geeft aan eenmaal te hebben meegemaakt dat er iets misging tijdens de zwangerschap, waardoor er uiteindelijk een kindje was dat eigenlijk niemand wilde hebben. Het opgestelde contract kan helpen om conflicten te voorkomen, omdat het volgens betrokkenen vooral bedoeld is als intentieverklaring: om te zorgen dat partijen hetzelfde denken over belangrijke thema's. Het contract is niet op alle punten afdwingbaar; zo kunnen keuzes omtrent abortus bijvoorbeeld niet afdwongen worden.

De begeleiding van betrokkenen was ook een belangrijk aandachtspunt in dit onderzoek, waarbij verschillen zijn gevonden voor hoog- en laagtechnologische trajecten. Hoogtechnologische trajecten gaan samen met een uitgebreide begeleiding die start in het voortraject en gedurende het traject gecontinueerd wordt. Bij laagtechnologische trajecten gaven wensouders en draagmoeders aan dat ze zelf op zoek gaan naar de begeleiding die zij nodig hebben. Een van de discussies tijdens de interviews was of begeleiding in alle gevallen verplicht zou moeten zijn. Vooral op het gebied van nazorg wordt begeleiding gemist, en ook zou het waardevol zijn om wetenschappelijk onderbouwde adviezen te krijgen over o.a. de hechting tussen wensouders en kind. Ten slotte werd benoemd dat de ervaringen en tips van andere wensouders en draagmoeders heel waardevol zijn.

Deelnemers gaven verder aan dat ze tijdens het draagmoederschapstraject goed contact met elkaar hadden, zowel bij trajecten in Nederland als in de VS. Advocaten benoemden dat de mogelijkheid tot contact met de draagmoeder belangrijk is als wensouders willen uitwijken naar andere landen. Zij adviseren een traject alleen aan te gaan wanneer dit contact mogelijk is, o.a. ook zodat het kind later geïnformeerd kan worden over zijn/haar ontstaansgeschiedenis. Counselors voegden toe dat contact op de langere termijn ook relevant is. De wensouders en draagmoeders die wij spraken hebben allen goed contact met de andere partij, en beschrijven elkaar als “goede vrienden”.

In het huidige onderzoek kwam naar voren dat draagmoeders geen of weinig moeite hadden met de ‘overdracht’ van het pasgeboren kind aan de wensouders, met name omdat zij hier heel bewust naartoe werkten. Voor wensouders kan het opbouwen van een band met het kind lastig zijn omdat ze de prenatale fase niet zelf meemaken. In het onderzoek kwam echter naar voren dat zij op verschillende manieren betrokken worden bij de zwangerschap (o.a. door de buik van de draagmoeder te mogen voelen, meegaan naar echo’s). Sommige wensouders gaven aan dat ze zich wel zorgen hadden gemaakt over de hechting met het kind na de geboorte. Vanuit het ziekenhuis (hoogtechnologische trajecten) werd bijvoorbeeld ook benoemd dat wensouders een achterstand hadden door het missen van de prenatale fase. Ook wensouders die ervaring hadden met een laagtechnologisch traject hadden hier vragen over, en dit thema kwam dan ook terug als inhoudelijk verbeterpunt bij de begeleiding van draagmoederschapstrajecten.

Tijdens het onderzoek zijn verschillende knel- en verbeterpunten genoemd, zoals de complexiteit van juridische procedures en de begeleiding van trajecten. Verder waren wensouders en draagmoeders uit de huidige studie allen tevreden over het traject; ze zijn trots op het kind dat is geboren en blij met de relatie die ze met elkaar hebben opgebouwd. Wensouders die ervaring hadden met trajecten in de VS waren bovendien tevreden met de procedure in het betreffende land; zowel juridische procedures als ook de rol van bemiddelingsbureaus werd positief geëvalueerd.

Bescherming van betrokkenen

Draagmoeders geven over het algemeen aan dat ze tijdens de zwangerschap en bevalling voldoende vrijheid ervaren om beslissingen te nemen. Veelal wordt hierbij zowel door draagmoeders als door wensouders het credo ‘haar lijf, haar zwangerschap’ gebruikt. Incidenteel werd genoemd dat er keuzes gemaakt zijn waar de draagmoeder niet helemaal achter stond, wat zorgelijk is omdat het recht op autonomie en zelfbeschikking van de vrouw aan het fundament van mensenrechten ligt. De positie van wensouders is wat minder kwetsbaar dan die van draagmoeders, maar de autonomie van de draagmoeder staat vaak tegenover hun wensen. Zij zijn dus in hoge mate afhankelijk van keuzes van de draagmoeder. Ook verkeren zij lange tijd in onzekerheid en moeten ze erop vertrouwen dat de overdracht goed zal gaan. Bijna alle professionals in dit onderzoek gaven aan dat ze nog nooit hadden meegemaakt dat een draagmoeder het kind niet wilde overdragen aan de wensouders; er werd slechts één zaak genoemd door een van de advocaten.

Ook voor kinderen die geboren worden uit een draagmoeder geldt dat zij kwetsbaar zijn voor inbreuken op hun rechten. De focus ligt hierbij vooral op het recht van het kind op afstammingsinformatie. Alle betrokkenen in deze studie geven aan veel belang te hechten aan het recht op afstammingsinformatie. Uit het praktijkonderzoek is gebleken dat kinderen al vroeg te horen krijgen dat ze geboren zijn via draagmoederschap. Geen van de deelnemers aan dit onderzoek heeft aangegeven dat ze het traject of de biologische oorsprong van het kind geheim willen houden. Het is echter niet uit te sluiten dat er trajecten zijn waarbij dit wel gebeurt. Uit het dossieronderzoek bleek namelijk dat er de afgelopen jaren ook enkele buitenlandse trajecten zijn geweest waarbij gebruik is gemaakt van een anonieme donor. Hoewel wensouders nog steeds open kunnen zijn over het traject, is het voor deze kinderen niet

mogelijk om hun ontstaansgeschiedenis te achterhalen. Een tweede zorg met het oog op kinderrechten betreft de lange periode van onzekerheid waarin de juridische verantwoordelijkheid en de feitelijke verantwoordelijkheid voor het kind van elkaar zijn gescheiden. Juist in noodsituaties is het kind dan onvoldoende beschermd. Ten laatste zijn er zorgen over de dunne lijn tussen draagmoederschap en kinderkoop. Bepalend voor dit onderscheid is de vraag of betaald wordt voor de overdracht van het kind zelf. In deze studie zijn situaties naar voren gekomen die wel erg dicht komen bij het betalen voor de daadwerkelijke overdracht van het kind. Zo is eenmaal het voorbeeld genoemd dat een draagmoeder pas zou tekenen voor de benodigde documenten als nog eens 15000 euro zou worden betaald.

Conclusie

In dit onderzoek kwam naar voren dat er in Nederland minstens 165 draagmoederschapszaken zijn geweest in de periode 2017-2022. Dit is naar alle waarschijnlijkheid een onderschatting van het werkelijke aantal zaken. Duidelijk is geworden dat er de afgelopen jaren sprake was van een toename van draagmoederschap. Gezien het recente verbod op internationale adoptie is het aannemelijk dat er nog meer vraag komt naar deze manier om de kinderwens te vervullen. Het wordt daarom des te belangrijker om inzicht te krijgen in zaken waar betrokkenen tegenaan lopen.

In dit onderzoeksrapport wordt uitgebreid op deze zaken gereflecteerd. Hoewel het algemene beeld van dit onderzoek erop wijst dat Nederlandse trajecten positief verlopen, zijn er ook enkele zorgen naar boven gekomen (denk bijvoorbeeld aan het gebruik van anonieme donoren bij enkele buitenlandse trajecten). In de inhoudelijke hoofdtekst van dit rapport (Hoofdstukken 3 t/m 7) worden alle bevindingen gerapporteerd en bediscussieerd, waarna er in Hoofdstuk 8 een slotbeschouwing volgt. Hierin worden de resultaten van dit onderzoek ook in een bredere context geplaatst, zoals ethische zorgen over draagmoederschap in het algemeen en het wetsvoorstel Kind, draagmoederschap en afstamming waarin een juridische regeling voor draagmoederschap wordt voorgesteld.